

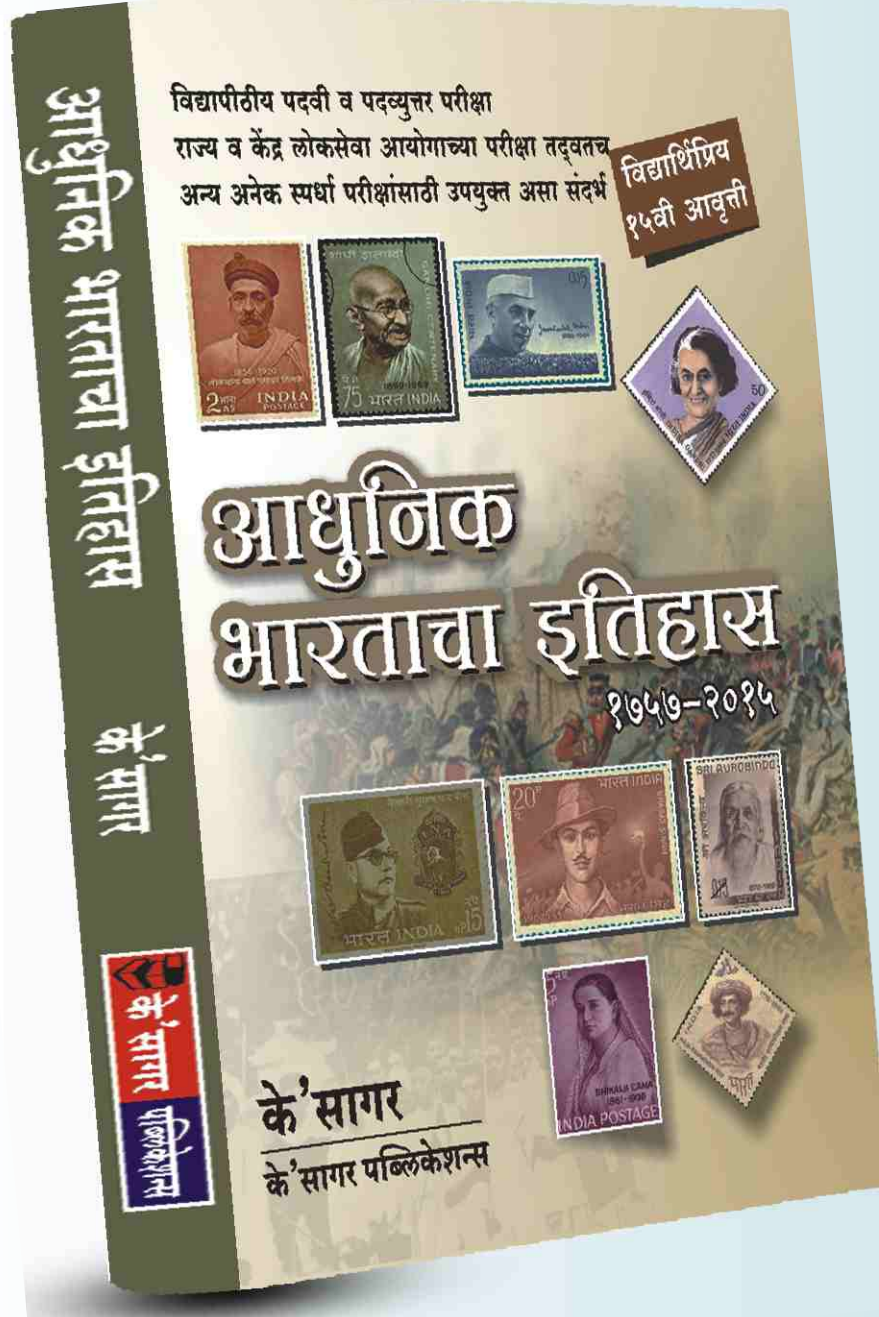
भूगोल विषयाचे व्यासंगी प्राध्यापक व भूगोल तज्ज्ञ
प्रा. के. ए. खतीब यांच्या अभ्यासू लेखणीतून
अन् लेखणीच्या व्यासंगातून
साकारलेले अभ्यासशिल्प

महाराष्ट्र राज्याच्या शिक्षण संचालनालयाच्या
क्र. उपुउ/२००५-०६/४००१२/१७/स. पुस्तक
दि. २७ सप्टेंबर, २००५ अन्वये 'उत्तम पुस्तक'
म्हणून शिफारस करण्यात आलेला दर्जेदार संदर्भ-

महाराष्ट्राचा भूगोल

It's a Spectrum of Modern India

विषय
साध्या-सोप्या
भाषेत समजावून
देतानाच
विषयाच्या
विश्लेषणात्मक
व
स्पष्टीकरणात्मक
मांडणीतून
बिटवीन द
लाइन्स
प्रश्नांची तयारी.

आवश्यक तेथे उपयुक्त तक्ते, चित्रे व फोटो यांच्या माध्यमातून
विषय समजावून देण्यावर विशेष भर.

२४ व्या विशेष प्रकरणात पूर्वीच्या प्रश्नपत्रिकांमधील नव्या धर्तीचे
व वाढत्या काठिण्यपातळीचे ३१५ वस्तुनिष्ठ प्रश्न उत्तरांसह.

राज्यसेवा पूर्व परीक्षेतील तद्वतच
पीएसआय, एसटीआय, एएसओ
पूर्व व मुख्य परीक्षांतील महाराष्ट्राचा
भूगोल या घटक विषयाच्या
अभ्यासक्रमानुसार रचना

३७
वी
सुधारित आवृत्ती

प्रा. के. ए. खतीब

महाराष्ट्राचा भूगोल

संस्करण, सुधारणा व विस्तार
के'सागर

परीक्षाभिमुख रचना
नव्या धर्तीच्या प्रश्नांची तयारी
बिनचूक माहिती
अद्ययावत आकडेवारी

सर्व स्पर्धा
परीक्षांना
उपयुक्त

Published By

Sau. Shobhadevi Kshirsagar

K'Sagar Publications

‘Suvarna Shilpa’, 444/1 Shaniwar Peth,

Adjacent to Rajmachikar Flour Mill,

Near Dakshinabhimukhi Maruti Temple, Pune - 411 030.

☎ : 24450125, 24455435 📞 : 9823118810

Email : customer@ksagar.com

sales@ksagar.com

website : www.ksagar.com

© K'Sagar Publications, Pune : 2004

Copy-rights registered and reserved as per the Act
Thoroughly Revised Thirty-seventh Edition : 2022

ISBN 978-93-84730-13-0

*The name K'Sagar is registered
under the trade marks Act, 1999*

Printed at

Jai Ganesh Offset

Somwar Peth, Pune 411 011.

Typesetting

K'Sagar Publications, Pune

Cover Design

K'Sagar Publications, Pune

Price : 525/-

Our Firms

K'Sagar Book Centre

Appa Balwant Chowk,
Pune - 411 030.

☎ (020) 24453065

📞 9823121395 📞

9545567862 / 63

K'Sagar's House of Books

Satya-ganesh Sankul,
(Saraswati Nivas) 122,
Budhwar Peth, Jogeshwari Mandir
Lane, Pune - 411 002.

☎ (020) 24465650

📞 9923810566 📞

K'Sagar's House of Books

39/1, Durga Chambers,
Jogeshwari Mandir Lane,
Pune - 411 002

☎ (020) 24483166

📞 9923906500 📞

8087722277 📞

Due care has been taken to ensure that the information provided in this book is correct. However, the authors and the publishers bear no responsibility for any damage resulting from any inadvertent omission or inaccuracy in the book.

K'सागरीय...

आदरणीय खतीब सरांच्या सुस्वभावी आणि सुसंस्कृत अशा व्यक्तिमत्त्वामुळेच खरेतर, त्यांचे आणि माझे स्नेहसंबंध जुळले, उमलले, फुलले. खरेतर, या स्नेहसंबंधांतून आणि विचारविनिमयातूनच प्रस्तुतच्या पुस्तकाची रचना साकारण्याची संकल्पना दोहोंच्याही मनात रुजली, अंकुरली, विस्तारली. अथक् परिश्रम घेऊन खतीब सरांनी अल्पावधीतच प्रस्तुतच्या पुस्तकाचे लेखन पूर्ण केले.

खतीब सरांचे हस्तलिखित प्रकाशनाकडे आले त्या वेळी अनेक ग्रंथांच्या संपादनाचे, संस्करणाचे आणि माझ्या स्वतःच्या काही ग्रंथांच्या लेखनाचे काम हाती होते. जवळ-जवळ तीन वर्षे प्रस्तुतचे पुस्तक हाती घेणे मला शक्य झाले नाही. या पुस्तकाचे संपादन आणि संस्करण मी करायलाच हवे, हा सरांचा आग्रहच होता. त्यांच्या या प्रेमाच्या आग्रहाचा आदर करणे तर माझे कर्तव्यच होते. तीन-चार वर्षे पुस्तक हाती घेता न आल्याने या कालावधीत बरेच पाणी वाहून गेले होते. विषयाचे संदर्भ बदलले होते. हातातील कामे तर पुरी होत नव्हती आणि सरांचा आग्रहही कायम होता. यातून त्यांच्या संयमी, समंजस पण जिद्दी स्वभावाचं विलोभनीय दर्शन घडत होतं.

अर्थात, दरम्यानच्या काळातील बदललेल्या संदर्भांचा नव्याने अभ्यास करणे अगत्याचे ठरले. सरते शेवटी जवळ-जवळ तीन वर्षांच्या कालावधीनंतर का होईना, या पुस्तकाच्या संपादन-संस्करणाचे कार्य हाती घेणे मला शक्य झाले. त्यातूनच प्रस्तुतचे पुस्तक आजच्या स्वरूपात आकारबद्ध झाले. दर्जा, उपयुक्तता, तद्वतच परीक्षाभिमुखता आणि अद्ययावतता ही के'सागरीय वैशिष्ट्ये जपता आली.

आज या विद्यार्थिप्रिय बेस्ट सेलर पुस्तकाची सुधारित व विस्तारित सदतिसावी आवृत्ती विद्यार्थिमित्रांच्या हाती सोपविताना कृतकृत्यतेचे यथार्थ समाधान लाभत आहे.

आपला
व्ही. एस. क्षीरसागर
(K'Sagar)

लेखकाचे मनागत....

महाविद्यालयीन क्रमिक पुस्तकांच्या लेखनाचा अनुभव गाठीशी होता. लोकसेवा आयोगाच्या स्पर्धा परीक्षांकरिता अभ्यासक्रमानुसार एखाद्या पुस्तकाची रचना करावयाची, तर हा अनुभव तोकडा पडतो, असे अनेक प्राध्यापकांच्या अनुभवावरून ठाऊक होते; कारण अध्यापन करणारा हा वर्ग अध्ययन करणे विसरून गेलेला असतो. साहजिकच, इतरांना शिकविणाऱ्या प्राध्यापक वर्गाचे स्वतःचे ज्ञान काळाच्या तुलनेत बरेचसे मागे असते. सुदैवाने मी अध्यापनाबरोबरच अध्ययनही सुरू ठेवले असल्याने लोकसेवा आयोगाच्या स्पर्धा परीक्षेकरिता पुस्तक लिहावयाचेच अन् तेही या क्षेत्रातील के'सागर पब्लिकेशन्स या अग्रेसर अशा संस्थेच्या माध्यमातूनच, ही माझी मनीषा होती. आदरणीय व्ही. एस. क्षीरसागर तथा के'सागर यांचे मार्गदर्शन लाभल्यास इतर प्राध्यापकांना येणारी अडचण माझ्यापुढे उभी राहणे शक्यच नव्हते, हेही मनाशी निश्चित होते.

के'सागर सरांनी दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांनुसारच भौगोलिक व आनुषंगिक महाराष्ट्राचा परामर्श घेणाऱ्या या पुस्तकाची रचना साकारण्याचा प्रयत्न मी केला आहे. प्रस्तुत पुस्तकात विषयाच्या बहुतेक सर्व अंगांना स्पर्श केला असून नकाशे व आकृत्यांच्या साहाय्याने विषय समजावून दिला आहे. आदरणीय के'सागर सरांच्या 'संपादन-कौशल्याचा परीसस्पर्श' या पुस्तकाला लाभल्याचा मला अत्यानंद होत असून त्यामुळे साधी-सोपी भाषा, उत्कृष्ट रचनाशैली, ओघवते निवेदन आणि अचूकता व अद्ययावतता ही के'सागरीय वैशिष्ट्ये स्वाभाविकपणेच या पुस्तकात प्रतिबिंबित झाली आहेत.

महाराष्ट्राचा भूगोल या पुस्तकाच्या लेखनादरम्यान आणि तत्पूर्वीही आदरणीय के'सागर सरांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा जवळून परिचय घडून आला. ते स्वतः स्पर्धा परीक्षा क्षेत्रातील मान्यवर लेखक आहेत. आवृत्यांमागून आवृत्या प्रकाशित होणाऱ्या साठहून अधिक ग्रंथांचे लेखन त्यांच्या खाती जमा आहे. तितक्याच ग्रंथांचे संपादन-संस्करण कार्यही त्यांनी समर्थपणे पार पाडले आहे. सर्वस्वी या क्षेत्रालाच वाहून घेणारे के'सागर सर हे केवळ स्वतःच लिहितात असे नव्हे तर, इतरांनाही लिहितं करतात- उत्तेजन देतात. मन आणि बुद्धी ओतून संबंधित ग्रंथांचं संपादन करतात- त्यावर संस्करण करतात- त्यातून एका दर्जेदार ग्रंथाची निर्मिती होते. स्वतः मागे राहून नवोदितांना यश आणि प्रसिद्धी मिळवून देतात. मात्र, त्यासाठी लिहिणाऱ्यास स्वतंत्र निर्मितीची आस असावी, इतकी अपेक्षा ते जरूर बाळगतात. स्वयंप्रेरित लेखन करणाऱ्या लेखकांना त्यांच्याकडून सातत्याने प्रेरणा मिळते. ते स्वतः प्रसिद्धीपासून काहीसे अलिप्त असले तरी त्यांचे मार्गदर्शन लाभल्यास यश आणि प्रसिद्धीच्या शिखरावर पोहोचणे, निश्चितच अशक्य नाही.

डॉ. बिपन चंद्र, डॉ. रोमिला थापर, डॉ. माजिद हुसैन, डॉ. सतीश चंद्र, डॉ. हुकमचंद्र जैन यांच्यासारख्या राष्ट्रीय पातळीवरील मान्यवर लेखकांनी आपल्या इंग्रजी पुस्तकांच्या अनुवादाची जबाबदारी या समर्थ प्रकाशन संस्थेवर तर संपादन-संस्करणाची जबाबदारी के'सागर सरांवर सोपविलेली आहे. या आव्हानात्मक कार्यासाठी या साऱ्यांनी के'सागर यांच्याच व्यासंगी लेखणीवर विश्वास टाकला आहे. या सर्व नामवंतांच्या प्रभावळीत मला स्थान लाभावे, हे मी माझे भाग्य समजतो.

प्रा. खतीब

१. प्रास्ताविक माहिती

१५

- * महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती
- * महाराष्ट्र-व्युत्पत्ती व अर्थ
- * स्थान, विस्तार, क्षेत्रफळ व सीमा
- * लोकसंख्या
- * साक्षरता
- * भारताच्या संदर्भात महाराष्ट्राचे स्थान
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

२. ऐतिहासिक पार्श्वभूमी

२३

- * अश्मयुग
- * प्राचीन काळ
- * मध्ययुगीन इतिहास
- * अर्वाचीन इतिहास
- * टिळकयुग
- * गांधीयुग
- * संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

३. प्रादेशिक व प्रशासकीय विभाग ३३

- * प्रादेशिक विभाग
- * प्रशासकीय विभाग
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

४. भूचरना

३८

- * महाराष्ट्राचे प्राकृतिक विभाग
- * किनारपट्टीचा प्रदेश
- * उठाव - वैशिष्ट्ये
- * उंचवट्याचा प्रदेश
- * सह्याद्री
- * सह्याद्रीची उठाव - वैशिष्ट्ये
- * सह्याद्रीच्या पूर्वेकडील शाखा
- * दक्षिण महाराष्ट्रातील डोंगर
- * उत्तर महाराष्ट्रातील डोंगर

- * पूर्वेकडील डोंगर व टेकड्या
- * पठारी प्रदेश
- * बेटे
- * खाड्या
- * खिंडी
- * घाट
- * शिखरे
- * पुळणी
- * डोंगरी किल्ले
- * जलदुर्ग
- * प्रमुख समुद्रतटीय किल्ले
- * प्रमुख टेकड्या
- * प्रमुख डोंगर
- * महाराष्ट्रातील पठारांची नावे
- * थंड हवेची ठिकाणे
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

५. भूगर्भ रचना

५५

- * आर्कियन कालखंडातील खडक
- * धारवाड कालखंडातील खडक
- * कडप्पा कालखंडातील खडक
- * विंध्यायन कालखंडातील खडक
- * गोंडवन कालखंडातील खडक
- * ज्वालामुखी खडक
- * जलजन्य खडक- गाळाचे खडक
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

६. नदीप्रणाली

५९

- * जलप्रणाली म्हणजे काय ?
- * महाराष्ट्रातील जलप्रणाली
- * महाराष्ट्रातील जलविभाजक
- * महाराष्ट्रातील नद्या
- * गोदावरी
- * भीमा
- * कृष्णा
- * पैनगंगा

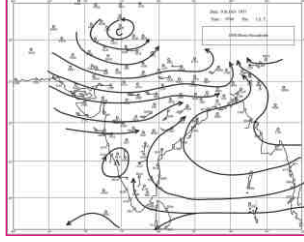

- * वर्धा
- * वैनगंगा
- * नर्मदा
- * तापी
- * कोकणातील नद्या
- * झरे
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

७. हवामान

८०

- * नैर्ऋत्य मोसमी हवामान
- * वर्षा ऋतू
- * शरद ऋतू
- * ईशान्य मोसमी हवामान
- * शीत ऋतू
- * उष्ण ऋतू
- * पर्जन्याचे वार्षिक वितरण
- * पर्जन्य-वितरण- प्रभावी घटक
- * महाराष्ट्रातील पर्जन्याचे वितरण
- * पर्जन्याची परिवर्तनशीलता
- * पर्जन्य-परिवर्तनशीलतेचे परिणाम
- * महाराष्ट्रातील पर्जन्याची वैशिष्ट्ये
- * हवामान विभाग
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

८. मृदा व मृदेची धूप

९७

- * मृदा
- * महाराष्ट्रातील मृदेचे प्रकार
- * मृदेची धूप
- * मृदेच्या धूपेचे प्रकार
- * मृदेच्या धूपेची कारणे
- * महाराष्ट्रातील भू-संवर्धन
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

९. वनसंपदा

१०५

- * वनांचे महत्त्व व महाराष्ट्रातील वने
- * महाराष्ट्रातील वनांचे प्रकार

- * महाराष्ट्रातील वनोत्पादने
- * महाराष्ट्रातील वनोद्योग
- * वनांचे महत्त्व महाराष्ट्राच्या संदर्भात
- * महाराष्ट्रातील वनसंवर्धनाची गरज
- * महाराष्ट्रातील वनसंवर्धन
- * सामाजिक वनीकरण
- * प्राणिसंधारण
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१०. खनिज संपत्ती

११८

- * मंगल (मॅंगनीज)
- * लोह खनिज
- * बॉक्साइट
- * इतर खनिजे
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

११. ऊर्जासाधने

१२७

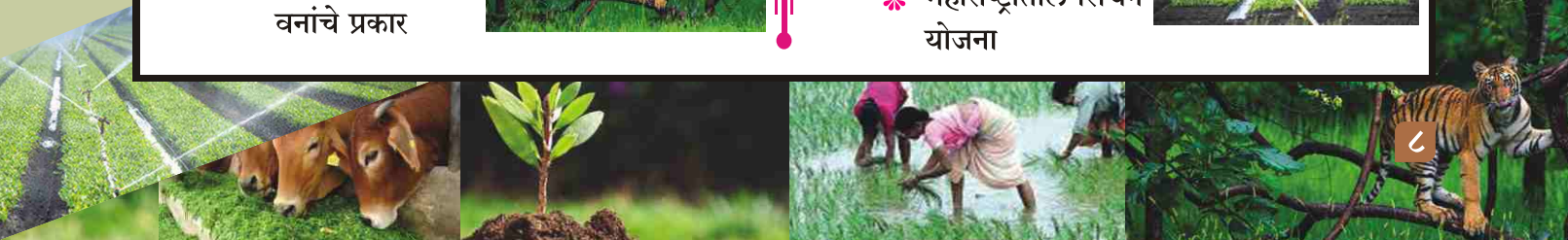
- * ऊर्जा
- * दगडी कोळसा
- * खनिज तेल
- * नैसर्गिक वायू
- * औष्णिक विद्युत
- * जलविद्युत
- * राज्यातील जलविद्युत केंद्रे
- * अणुऊर्जा
- * राज्यातील अणुऊर्जा संशोधन केंद्रे
- * सौरऊर्जा
- * पवनऊर्जा
- * सागरी ऊर्जा
- * गोबर गॅस
- * भू-औष्णिक ऊर्जा
- * नवीकरणीय ऊर्जा स्रोत
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१२. जलसिंचन

१३९

- * महाराष्ट्रातील जलसिंचन
- * महाराष्ट्रातील जलसिंचनाचे प्रकार
- * कालवे
- * महाराष्ट्रातील सिंचन योजना

- ❁ तळी व सरोवरे
- ❁ पाझर तलाव
- ❁ विहिरी
- ❁ उपसासिंचन
- ❁ ठिबक सिंचन
- ❁ तुषार सिंचन
- ❁ महाराष्ट्र भूजल-विकास कार्यक्रम
- ❁ वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१३.

कृषी (शेती)

१५३

- ❁ शेतीचे महत्त्व
- ❁ महाराष्ट्रातील भूमिउपयोजन
- ❁ महाराष्ट्रातील भूमिउपयोजनाची आकडेवारी (२०१८-१९)
- ❁ महाराष्ट्रातील कृषी भूमिउपयोजन
- ❁ मुख्य पिकांखालील क्षेत्र, उत्पादन आणि उत्पादकता २०१९-२०
- ❁ राज्यातील पिकांची उत्पादनक्षमता
- ❁ राज्यातील शेतीचे प्रकार
- ❁ ज्वारी
- ❁ भात
- ❁ गहू
- ❁ बाजरी
- ❁ इतर तृणधान्ये
- ❁ तूर
- ❁ मूग
- ❁ उडीद
- ❁ मटकी
- ❁ मसूर
- ❁ हुलगा (कुळीथ)
- ❁ हरभरा
- ❁ इतर कडधान्ये
- ❁ कापूस
- ❁ ऊस
- ❁ तंबाखू
- ❁ भुईमूग
- ❁ सूर्यफूल
- ❁ सोयाबीन
- ❁ तीळ
- ❁ करडई

- ❁ जवस
- ❁ कारळे
- ❁ एरंडी
- ❁ आंबा
- ❁ नारळ (माड)
- ❁ नारळाचे उत्पादन (सन २०१८-१९ मधील)
- ❁ काजू
- ❁ केळी
- ❁ द्राक्षे
- ❁ संत्री
- ❁ मोसंबी
- ❁ डाळिंब
- ❁ बोर
- ❁ चिकू
- ❁ सीताफळ
- ❁ पेरू
- ❁ लिंबू
- ❁ फणस
- ❁ सुपारी
- ❁ रातांबे (कोकम)
- ❁ कर्लिगडे व टरबुजे
- ❁ शिंगाडे
- ❁ चिंच
- ❁ हळद
- ❁ बटाटे
- ❁ कांदे
- ❁ मिरची
- ❁ टोमॅटो
- ❁ आधुनिक फुलशेती
- ❁ वनशेती म्हणजे काय?
- ❁ भात, आंबा, नारळ, सुपारी व नाचणी उत्पादक विभाग
- ❁ भात-उत्पादक विभाग
- ❁ ज्वारी, बाजरी, तेलबिया व ऊस उत्पादक विभाग
- ❁ ज्वारी, बाजरी, ऊस, तंबाखू व दुग्ध उत्पादक विभाग
- ❁ ज्वारी, बाजरी, गहू, कापूस, ऊस उत्पादक विभाग
- ❁ ज्वारी, बाजरी, कापूस व तेलबिया उत्पादक विभाग

- * कापूस उत्पादक विभाग
- * ज्वारी, कडधान्ये, तेलबिया व कापूस उत्पादक विभाग
- * भात उत्पादक विभाग
- * लाभक्षेत्र विकास कार्यक्रम
- * खार-भूमी विकास कार्यक्रम
- * पाणलोट क्षेत्राचा विकास
- * मृदू-संधारण
- * जलसिंचनाचा विकास
- * कृषी विकासाशी निगडित अन्य योजना
- * आधुनिक तंत्राचा वापर
- * महाराष्ट्रातील कृषि-विद्यापीठे
- * विद्यापीठनिहाय प्रमुख संशोधन प्रकल्प
- * कृषी बाजारपेठांचा विकास
- * कृषी समस्या
- * कृषी समस्या- उपाययोजना
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१४. पशुधन व दुग्धउद्योग २१४

- * पशुधन
- * महाराष्ट्रातील पशुधन
- * महाराष्ट्रातील गोधन
- * संकरित गाय
- * म्हैस-पालन
- * शेळीपालन
- * मेषपालन
- * वराहपालन
- * कुक्कुटपालन
- * पशुधनाशी निगडित कार्यक्रम
- * दुग्धव्यवसाय
- * दुधाचा महापूर योजना
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१५. मत्स्यव्यवसाय २२७

- * मासेमारी व आर्थिक विकास
- * महाराष्ट्रातील मासेमारी
- * महाराष्ट्रातील मत्स्यसंवर्धन
- * मासे पकडण्याच्या पद्धती

- * मासे पकडण्याचे साहित्य
- * संबंधित अन्य माहिती
- * निलक्रांती धोरण
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१६. उद्योगधंदे २३५

- * प्रास्ताविक माहिती
- * सुती वस्त्रोद्योग
- * कापड गिरण्यांचे वितरण
- * सूत-गिरण्या
- * लोकर वस्त्रोद्योग
- * साखर उद्योग
- * तेल-गिरण्या
- * भात सडण्याच्या गिरण्या
- * कृषिआधारित अन्य उद्योग
- * बेकरी उद्योग
- * वनस्पती तुपाचे कारखाने
- * तंबाखू उद्योग
- * फळ-प्रक्रिया उद्योग
- * खत उद्योग
- * रसायन उद्योग
- * स्वयंचलित वाहन उद्योग
- * लोह-पोलाद उद्योग
- * अभियांत्रिकी उद्योग
- * काच उद्योग
- * खनिजावर आधारित उद्योग
- * कागद उद्योग
- * महत्त्वाचे अन्य उद्योग
- * मुंबई-ठाणे औद्योगिक विभाग
- * पुणे, पिंपरी-चिंचवड औद्योगिक विभाग
- * औरंगाबाद-जालना औद्योगिक विभाग
- * नागपूर औद्योगिक विभाग
- * नाशिक औद्योगिक विभाग
- * कोल्हापूर औद्योगिक विभाग
- * सोलापूर औद्योगिक विभाग
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१७.

वाहतूक

२५७

- * प्रास्ताविक माहिती
- * महाराष्ट्रातील रस्तेमार्ग
- * महाराष्ट्रातील रस्त्यांचे प्रकार
- * महाराष्ट्रातील राष्ट्रीय महामार्ग
- * राज्यातून जाणारे राष्ट्रीय महामार्ग
- * महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ
- * महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ
- * राष्ट्रीय महामार्ग विकास प्रकल्प
- * रस्ते आणि आर्थिक विकास
- * रस्ते विकासाच्या योजना
- * महाराष्ट्रातील रस्त्यांच्या समस्या
- * राज्यातील लोहमार्ग
- * महाराष्ट्रातून गेलेले लोहमार्ग
- * रेल्वे विकास आणि समस्या
- * जलमार्ग
- * महाराष्ट्रातील बंदरे
- * मुंबई बंदर
- * इतर बंदरे व आनुषंगिक माहिती
- * हवाई वाहतूक
- * राज्यातील हवाई वाहतूक
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न
- * स्पष्टीकरणे

१८.

संदेशवहन

२७६

- * संदेशवहन
- * महाराष्ट्रातील संदेशवहन सेवा
- * महाराष्ट्रातील काही दैनिके
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१९.

लोकसंख्या

२८१

- * लोकसंख्या- एक साधनसंपत्ती
- * महाराष्ट्राची लोकसंख्या
- * महाराष्ट्रातील लोकसंख्यावाद
- * राज्यातील लोकसंख्येची घनता

- * लोकसंख्या वितरण- परिणामक घटक
- * राज्यातील लोकसंख्या वितरण
- * जननदर
- * जन्मदर
- * मृत्युदर
- * लिंगसंरचना
- * वयसंरचना
- * व्यवसायसंरचना
- * साक्षरता
- * महाराष्ट्रातील शिक्षण
- * महाराष्ट्रातील उच्च शिक्षणाची स्थिती
- * लोकसंख्या शिक्षण
- * राज्यातील साक्षरतेची वैशिष्ट्ये
- * महाराष्ट्रातील भाषा
- * धार्मिक वैविध्य
- * वैवाहिक स्थिती
- * महाराष्ट्रातील जीवनमान
- * लोकसंख्येचे स्थलांतर
- * राज्यातील लोकसंख्या स्थलांतर
- * अंतर्गत स्थलांतर
- * बहिर्गत स्थलांतर
- * राज्यातील ग्रामीण लोकसंख्या
- * राज्यातील नागरी लोकसंख्या
- * महाराष्ट्रातील नागरीकरण
- * महाराष्ट्रातील नगरे वा शहरे
- * राज्यातील नागरी लोकसंख्येची वैशिष्ट्ये
- * अनुसूचित जाति-जमाती
- * राज्यातील लोकसंख्येची वैशिष्ट्ये
- * राज्यातील लोकसंख्येच्या समस्या
- * लोकसंख्या-नियंत्रणाचे उपाय
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

२०.

मातृ वसाहती

३१९

- * ग्रामीण वसाहती
- * ग्रामीण वसाहतींचे वर्गीकरण
- * महाराष्ट्रातील ग्रामीण वस्त्यांची वैशिष्ट्ये

११

- ❁ नागरी वसाहती
- ❁ नागरी वसाहतींचे वर्गीकरण
- ❁ महाराष्ट्रातील नागरी वस्त्यांची वैशिष्ट्ये
- ❁ वस्तुनिष्ठ प्रश्न

२१.

पर्यटन

३२७

- ❁ भौगोलिक घटक
- ❁ ऐतिहासिक घटक
- ❁ सांस्कृतिक घटक
- ❁ धार्मिक घटक
- ❁ थंड हवेची ठिकाणे
- ❁ राष्ट्रीय उद्याने व अभयारण्ये
- ❁ राष्ट्रीय उद्याने
- ❁ अभयारण्ये
- ❁ राज्यातील व्याघ्र प्रकल्प
- ❁ धबधबे असलेली पर्यटनस्थळे
- ❁ सरोवरे असलेली पर्यटनस्थळे
- ❁ धरणे वा जलाशय असलेली पर्यटन स्थळे
- ❁ झरे असलेली पर्यटनस्थळे
- ❁ पुळणी असलेली पर्यटनस्थळे
- ❁ किल्ले असलेली स्थळे
- ❁ इतिहासप्रसिद्ध स्थळे
- ❁ परंपरागत धार्मिक स्थळे
- ❁ ज्योतिर्लिंग असलेली ठिकाणे
- ❁ देवस्थानांची तक्तेनिहाय माहिती
- ❁ संस्कृती-कला वारसास्थळे
- ❁ सांस्कृतिक केंद्रे
- ❁ वस्तुसंग्रहालये
- ❁ वस्तुनिष्ठ प्रश्न
- ❁ स्पष्टीकरण

- ❁ महाराष्ट्र राज्य लघुउद्योग विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स कॉर्पोरेशन
- ❁ महाराष्ट्र राज्य खादी व ग्रामोद्योग मंडळ
- ❁ विभागीय विकास महामंडळे
- ❁ कोकण विकास महामंडळ
- ❁ पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ
- ❁ मराठवाडा विकास महामंडळ
- ❁ विदर्भ विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र कृषी उद्योग विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र भू-विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ/महाबीज
- ❁ महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र अॅग्रिकल्चरल अँड फर्टिलायझर कॉर्पोरेशन
- ❁ महाराष्ट्र राज्य तेलबिया, वाणिज्यिक व औद्योगिक महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य वनविकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र मत्स्यव्यवसाय विकास महामंडळ
- ❁ पुण्यश्लोक आहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (एमजेपी)
- ❁ महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ
- ❁ संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरण
- ❁ महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ

२२.

मंडळे व महामंडळे

३५४

- ❁ महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक व गुंतवणूक महामंडळ
- ❁ महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ

१२

- * दादासाहेब फाळके चित्रनगरी महामंडळ
- * कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ
- * महात्मा फुले मागासवर्ग विकास महामंडळ
- * वसंतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ
- * महिला आर्थिक विकास महामंडळ
- * साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ
- * शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ
- * हाफकिन बायोफार्मास्युटिकल महामंडळ
- * महाराष्ट्र विदेश रोजगार व निर्यात प्रचलन महामंडळ
- * गृहनिर्माण व नगर विकास महामंडळ
- * महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ
- * महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ
- * महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग
- * महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ
- * विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ
- * कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ
- * तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ
- * गोदावरी-मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ
- * महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ
- * महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक पणन महासंघ
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

महाराष्ट्र शासन
जलसंपदा विभाग

२३.

जिल्हावार संक्षिप्त आढावा

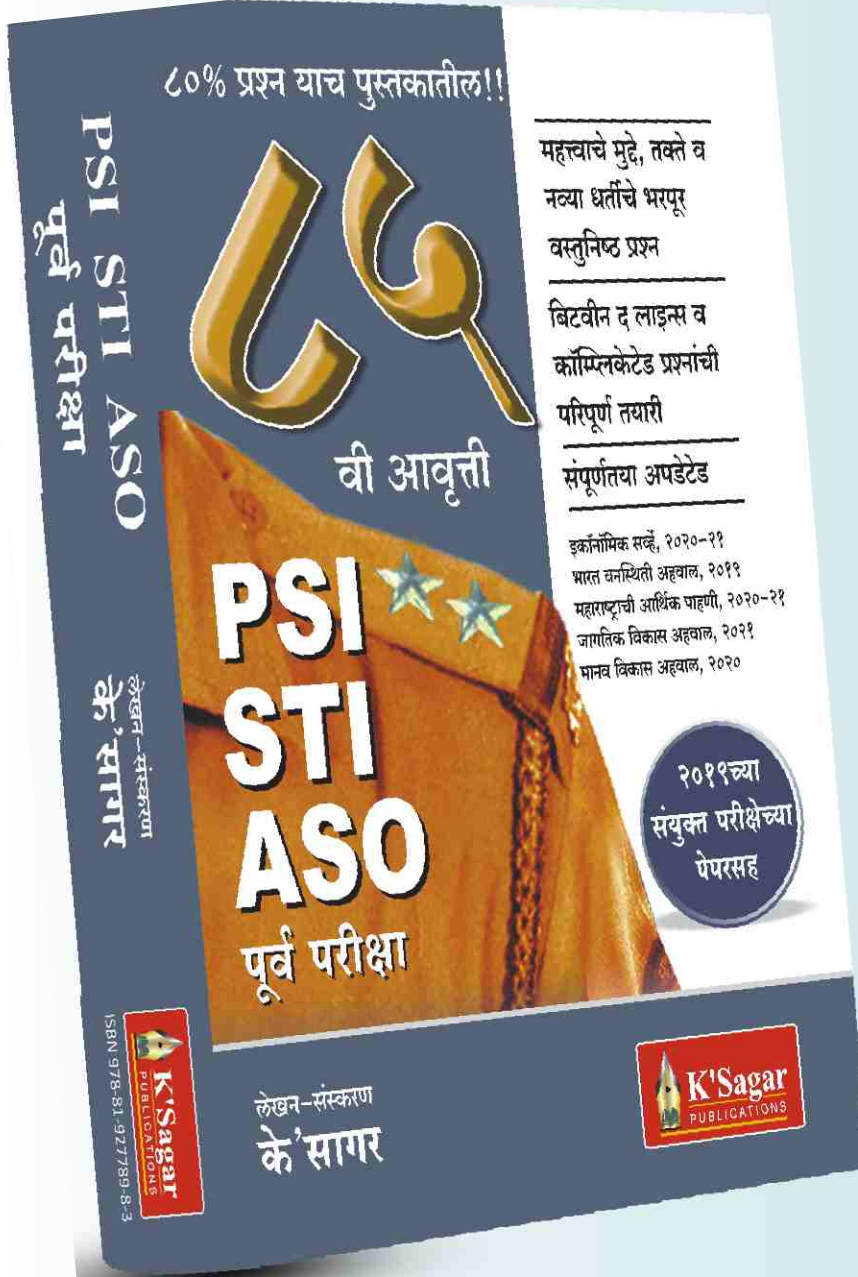
३६७

- * मुंबई शहर
- * मुंबई उपनगर
- * पालघर
- * ठाणे
- * रायगड
- * रत्नागिरी
- * सिंधुदुर्ग
- * पुणे
- * सातारा
- * सांगली
- * सोलापूर
- * कोल्हापूर
- * नाशिक
- * अहमदनगर
- * जळगाव
- * धुळे
- * नंदुरबार
- * औरंगाबाद
- * बीड
- * जालना
- * उस्मानाबाद
- * लातूर
- * नांदेड
- * परभणी
- * हिंगोली
- * अमरावती
- * अकोला
- * वाशिम
- * बुलढाणा
- * यवतमाळ
- * नागपूर
- * वर्धा
- * चंद्रपूर
- * गडचिरोली
- * भंडारा
- * गोंदिया
- * महाराष्ट्रातील एकाच नावाचे तालुके
- * वस्तुनिष्ठ प्रश्न

काॅन्स्टेबल व्हा अन् नंतर पीएसआयही व्हा...

काॅन्स्टेबलसाठी पीएसआयचीच तयारी करा.

महत्त्वाचे मुद्दे, तक्ते व नव्या धर्तीचे भरपूर वस्तुनिष्ठ प्रश्न

बिटवीन द लाइन्स व कॉम्प्लिकेटेड प्रश्नांची परिपूर्ण तयारी

संपूर्णतया अपडेटेड

इकोनॉमिक सर्व्हे, २०२०-२१
भारत वनस्थिती अहवाल, २०१९
महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी, २०२०-२१
जागतिक विकास अहवाल, २०२१
मानव विकास अहवाल, २०२०

२०१९च्या
संयुक्त परीक्षेच्या
पेपरसह

महत्त्वाचे मुद्दे,
तक्ते व नव्या धर्तीचे
आणि वाढत्या
काठिण्यपातळीचे
भरपूर
वस्तुनिष्ठ प्रश्न....

होय,
एक-एक मार्क
महत्त्वाचा.
अधिकारी
बनण्यासाठी...
अन्, प्रत्येक
मार्काची
तयारी करून
घेणारा संदर्भ...

PSI परीक्षेत
प्रथम आलेल्या
विद्यार्थ्याने
अभ्यासलेला
संदर्भ...

पुस्तकाची
वैशिष्ट्ये

१. साधी-सोपी आपलीच भाषा अन् ओघवती शैली.
२. अनेक क्रमिक पुस्तके अन् संदर्भ यातील सार नवनीत...
३. पूर्वीच्या प्रश्नपत्रिकांमधील प्रश्न संस्कारित स्वरूपात.
४. बदललेल्या अभ्यासक्रमाचा यशस्वी परामर्श.

